

Vstup evangelia do řecké kultury

Petr Pokorný

The Introduction of the Gospel into Greek Culture. The first generation of Jesus's post-Easter followers helped successfully to introduce the Gospel into Greek culture by translating Jesus's sayings into Greek, the language in which the literate sections of the population communicated throughout the Roman Empire. In their vision of the world, the resurrection of Jesus meant that what Jesus introduced into history though the whole of his life story was acknowledged by God – namely that evil, which separates humankind from the source of life, is not the ultimate reality. In the first generation, they already started to develop theology: they elaborated their religious experience using terms and concepts which, through a transformation of the Jewish apocalyptic ideas, expressed the mutual relationship between two dimensions of human hope: hope in a just judgement over the history (of this age) as a whole (the Last Judgment) on the one hand, and a personal hope in death on the other. This enabled them to find a sense of direction in society and at the same time to express the unique value of each individual human life.

The theological integration of the various Christian groups was not a simple process, but a lasting influence was attained only by those who participated in it and who were able to maintain roots in the past by retaining Jewish Bible as the first part of their liturgical texts (the Old Testament) after they had been expelled from the synagogues. The historical figure of Jesus of Nazareth, to whom the texts of the New Testament refer, became a reference point for their thought and actions. This enabled during the whole period of the existence of the church, to uncover tragic failures and to admit that there were times of alienation of the church's proper calling (reforms and Reformation).

The expansion of Christianity was not communicated by mass media, for which Christians did not and could not have the resources, but through personal contacts and openness of their communities. Even after the year 313, they did not use the theatre (the most influential form of mass communication of that time) for propagation purposes, but spread the Gospel through personal relationships and letters. The latter included both letters written by teachers and apostles, and letters that individual Christians exchanged among themselves (examples of which have been preserved in Egypt).

Keywords: early Christianity, communication of the Gospel, Greek language

Protože v této řadě přednášek jde o komunikaci v kultuře, zaměřím se především na způsob, jakým křesťanské učení pronikalo do světa řecké

kultury. To neznamená, že se vyhneme obsahu. Úvahy o tom, jak nějaké texty pronikaly do nového prostředí, nelze oddělit od toho, co v nich stálo, a analýza šíření těch textů, které křesťané čtou dodnes, může zase zpětně přispět k jejich lepšímu pochopení. Text „existuje“ tím, jak je čten a jak se šíří.

Evangelium se v prvních stoletích šířilo prakticky po tehdejší Římské říši až do Egypta, do Sýrie, do Itálie a do Hispánie. O řecké kultuře mluvíme proto, že řečtina a s ní mnoho prvků řecké kultury poznamenaly v době rozvoje rané církve celou Římskou říši (snad kromě severní Afriky a aramejsky komunikujících území na východě Sýrie).

1. Prostředí a prostředky

1.1. Usměrnění náboženského entuziasmu

Typickým projevem náboženství je extáze, ať ve formě mystického zření nebo vytržení navozeného rytmickou hudbou a tancem. V obou případech jde o pokusy dostat se k tušené hlubší rovině skutečnosti. Obdobím entuziastické radosti prošlo ve svých počátcích i křesťanství. Ježíšovi stoupenci tak prožívali nové spojení se svým učitelem jako svým živým duchovním Pánem a Kristem. Vzápětí však svou zkušenost reflektovali a její zdroj označili jako Ježíšovo „vzkříšení“ (1K 15,3b–5) nebo „vyvýšení“ (Fp 2,9). V obou případech šlo o metafory nového, eschatologického života ve společenství s Bohem. První reakce byla však spontánní radost. Literární zkratkou to vyjádřil evangelista Lukáš: „Pro samou radost tomu nemohli uvěřit a jen se divili“ (Lk 24,41). V bohoslužebném životě se tato radost projevila „ve vytržení“, doslova v mluvení, při němž jazyk ovládal sám Boží duch („mluvení andělskými jazyky“, 1K 13,1; srov. Mk 16,17 dodatek ze zač. 2. stol.), takže šlo o řeč nesrozumitelnou pro okolí (glosolálie).

V korespondenci apoštola Pavla s křesťanskou obcí korintskou čteme o tom, jak církev usilovala o to, aby jasné svědectví a logická reflexe umožnily otevřít cestu ke zdroji takové radosti okolnímu světu, konkrétně těm, kteří byli pozváni do křesťanského shromáždění jako noví a nezasvěcení (*idiótai*) a (dosud) nevěřící (*apistoi*, 1 K 14,23). Pro ně to znělo, jako by mluvil cizinec (*barbaros*, v. 11). Jazyky jsou totiž různé a je potřebí znát význam (jednotlivých) slov (*dynamis tés fónés*, v. 11a), tedy, řekli bychom, kódovací rejstřík, píše apoštol a předjímá tak výklady velkého strukturalistického jazykovědce Ferdinanda de Saussure (1857–1913). Jinak by si nově příchozí mohli myslet, že ti „zasvěcení“ blázní. Pokud se ale ve shromáždění mluví jasnými, prorockými slovy nebo pokud glosolálii interpretují (*dierméneuó*, v. 13 a 29), je nevěřící příchozí vším, co slyší, souzen, padne

na kolena a vyzná: „Vskutku je mezi vámi Bůh!“ Setkání s Bohem jako protějškem ho povede i k poznání sebe sama. Apoštol odhaluje funkci jazyka proto, aby mohl vyjádřit eschatologický horizont, odhaluje význam jazyka pro (eschatologickou) záchranu člověka.

Ve 2. kapitole knihy Skutky apoštolů se Lukáš, o němž jsme již mluvili, pokusil glosolálii usměrnit také, jen trochu jiným způsobem: vyložil ji jako schopnost mluvit cizími jazyky, jimiž mluvili židé z různých částí říše. Naznačil, že se tím vlastně napravuje rozdělení lidstva jako trestu za pýchu, vyjádřenou budováním babylonské věže (Gn 11).

Spontánní radost je legitimní a dodnes má své místo v chvalozpěvech (*haleluja*) nebo eucharistickém sblížení, ale prioritu musí mít jasné slovo svědectví i výkladu. To je specificky křesťanské. Teologický předpoklad Pavlovy argumentace je jasný: jestliže Bůh skrze Ježíše ukázal v tomto náročném prostředí svou vůli a svůj záměr s lidmi, potom to znamená, že vstoupil i do lidského jazykového světa. Náboženskou koncepci křesťanů jako lidí oddělených od ostatního světa zastávají některé spisy Nového zákona jen jako výchozí pozici pro následující srozumitelnou komunikaci, zásadně ji však rané křesťanství odmítlo. Bylo něčím, co se neudálo „pokoutně“ (Sk 26,26, Kral. překlad). Životní orientace vycházela ze srozumitelného sdělení.

1.2. Navázání na Zákon a Proroky

V první generaci byli křesťané židovským reformním hnutím. Evangelium o Ježíši jako Mesiáši šířili od synagogy k synagoze. Psaným textem, na který navázali, byl Zákon a Proroci (zhruba křesťanský Starý zákon) a křesťanská vyznání byla výkladem biblického textu. Ten chápala jako prorocství, která se naplnila Ježíšovým příběhem (např. Sk 3,12–26). Ježíšovi židovští stoupenci si byli vědomi jedinečnosti a zlomovosti Ježíšova vystoupení a jejich původním programem byla z toho plynoucí reforma Izraele. Proto využili síť synagog, jejíž pomocí se jejich jednotlivé proudy (Galilea, Jeruzalém, Antiochie) propojily. Tím, že psaný text byl v synagoze předčítán a vykládán, stal se srozumitelným i negramotným účastníkům.

Ze soutěže o to, komu se podaří reformovat Izrael, vyšla však vítězně farizejská strana. Ježíšovi stoupenci prohráli, byli vytlačeni ze synagogy a stali se křesťany v historickém smyslu slova. To však už alespoň v hrubých rysech vytvořili nový pohled na Zákon a Proroky, jiný než podávala židovská tradice tanaitů a postupně vznikajícího rabinátu. Zákon a Proroky si vzali jako svou liturgickou knihu do exilu a diaspory v pohanském světě. Tím dosáhli dvojího: první stoupence získali v prostředí synagogy s jeho úctou k biblickému textu. Když byli ze synagogy vypovězeni, odešla s nimi

jen velmi malá část židů, ale mnohem početnější část neobřezaných sympatizantů (*fobúmenoí, sebomenoi*).

Na cestu do světa si však vzali svou židovskou minulost, kterou přijali i noví stoupenci z pohanů. Hnutí, která vznikají náhlým náboženským vzplanutím, procházejí často po poměrně krátké době krizí. Životaschopná hnutí musí navazovat na konkrétní minulost a interpretovat ji. Jsou novým výkladem určitého dědictví. Musí hledat své místo v dějinách. Křesťané pocházeli z židovství, ale nebyl to jen jejich historický počátek. Již druhá generace, která pocházela z pohanů, přijala nově pojaté židovské Písmo za svou minulost. Vedlejší efekt: zbytky hebrejštiny v bohoslužbě (*amen, haleluja* apod.) byly ponechány jen natolik, nakolik nesnížily srozumitelnost bohoslužby, ale svou exotičností zvýšily přitažlivost hnutí.

1.3. Komunikace, misie a specificky křesťanské společenské struktury

Křesťané nemohli využít pro svou misi divadla – největší a dosud hmotně viditelný nástroj masové komunikace v řeckém a římském starověku. Kupodivu je to neoslabilo. Bylo to příliš masové prostředí. Vyrostlo z kultu Dionýsova a stalo se místem, na němž se otvíraly základní lidské otázky a v komediích se odřeagovaly starosti. Nebyl to však domov, který by umožnil věcnou interakci mezi jevištěm a hledištěm. Podle Sk 19,23–40 bylo divadlo místem masové demonstrace – to nebylo prostředí pro šíření evangelia.

Když byli Ježíšovi stoupenci vyhnáni ze synagogy (*apodynamogoi*, např. J 16,2), vzali si, jak jsme pověděli, s sebou do diaspory i její základní část – Písmo, které později nazvali v rámci svého kánonu Starou smlouvou, staročesky přeloženo „Starým zákonem“ (od Melitona ze Sard, 2. polovina 2. stol.). Nepřevzali však běžný řecký výraz pro shromáždění židů (hebr. *káhál*, ř. *synagóge*), ale výraz *ekklésia*. Jedním důvodem bylo, že *synagóge* označovalo v pobiblické době i místnost nebo budovu, ale rozhodujícím důvodem pro převzetí jeho alternativního překladu v Septuagintě (v druhé části Pentateuchu) – *ekklésia*, bylo to, že zahrnoval i civilní konotace – byl označením pro veřejné shromáždění svobodných občanů řeckých městských států a v římské říši autonomních řeckých měst. Že tomu tak bylo, potvrzuje skutečnost, že křesťané použili pro své učení a zvěst kromě ř. termínu *didaché* i výraz *kérygma* (např. 1Kor 2,4), což bylo označení pro hlášení, kterým hlasatel (*kéryx*) takové shromáždění svolával. Tím zřetelně vyhlásili, že to, co je spojuje dohromady, je něčím veřejným, týkajícím se celého světa. To že do křesťanského shromáždění chodili i otroci, bylo znamením nového pořádku, předjímku království Božího.

Pro křesťanská shromáždění se také užívalo označení „na jednom místě“ (*epi to ayto*, Sk 2,1; 1K 11,20; 14,23). V Septuagintě to byl ekvivalent hebrejského *jachad* – dohromady jako označení všeho lidu včetně žen a dětí. Tak křesťané vytvořili instituci, která (a) byla založena na volbě, na vědomém rozhodnutí do ní vstoupit, podobně jako to bylo v mystériích. (b) Na rozdíl od mystérií byla víra v křesťanském smyslu záležitostí celého života, církev byla domovem, v němž lidé prožívali rozhodující chvíle svého života a vzájemně se podporovali hmotně. Něco jako byla sbírka na jeruzalémské chudé, nemá ve světě helénistických náboženství obdobu.

Specifičnost struktur a funkce křesťanských shromáždění potvrzuje i skutečnost, že křesťané nepřijali žádné z označení dobrovolných náboženských spolků – *eranos*, *thiasos*, apod. – která se vzhledem k tomu, jak se jevila svěmu okolí, zřetelně nabízela.

(Vědomému vstupu na veřejnost odpovídá i to, že když křesťané po Milánském ediktu r. 313 mohli stavět své vlastní budovy, nezvolili dobu řeckého chrámu [*naos*], ale „královských“ veřejných budov basilik.)

Je však třeba připomenout, že úspěšnost vstupu křesťanů do řecké kultury římské říše (někdy mluvíme o římském helénismu) spočívala právě v tom, že křesťané svůj veřejný nárok a vytvoření struktury, která byla k politickým strukturám analogická, spojili se zřetelným zřeknutím se nároku na politickou moc: „Dávejte, co je císařovo, císaři;“ (Mk 12,17); „Každý ať se podřizuje vládní moci;“ (Ř 13,1); „Mé království není z tohoto světa;“ (Jan 18,36). Vytvářeli svou vlastní kulturu a společenskou strukturu (*counterculture*), ale vnitřní zaměření Ježíšova evangelia, které přicházelo z druhé strany, vylučovalo nenávisť k protivníkům, bránilo, aby křesťané vstupovali do vnějšího světa násilím jako skupina usilující o převrat (*contraculture*). Konfliktům se tím zcela nevyhnuli, ale dali jasně najevo, že svou odlišností neusilují o politickou moc.

Základ sociální organizace křesťanů tvořila tedy obec, *ekklésia*, kterou tvořilo tolik členů, kolik se jich mohlo v pravidelných intervalech sejít k bohoslužebnému shromáždění a společně slavit eucharistii. Strategie apoštola Pavla byla budovat větší křesťanské obce ve velkých centrech (sídlech provincií [Efez, Korint, Řím], kam alespoň jednou za delší čas zavítal někdo z každé usedlosti nebo rodiny a mohl se tam o křesťanech dozvědět.

Nižší jednotkou byla shromáždění v zámožnějších domech (tři generace rodiny, služebníci, otroci, klienti, hosté), jejichž hlavou byl křesťan nebo křesťanka („Filemonovi [...] a církvi v tvém domě;“ Fm 1), nebo takovou skupinu ve svém domě tolerovala („Pozdravujte ty, kteří jsou z domu Aristobulova;“ Ř 16,10). Takové domovní obce se ke krátké pobožnosti scházely někdy i ráno před prací (Plinius Mladší *Ep.* 10,96n). Tak vznikla flexibilní

organizace, která se rozrůstala osobními kontakty, prostřednictvím křesťanských misionářů, obchodníků, nově nakoupených otroků, chův a hostů. „Ševci a pláteníci vypravují ženám a dětem neuvěřitelné věci,“ parodoval křesťanskou misii koncem 2. století platónský filozof Kélsos (Origenes *Contra Celsum* 3,55).

Dobrá pověst, osobní kontakty a důvěra ke křesťanům jako sousedům nebo přátelům vedly i k tomu, že lidé zvnějšku přicházeli do křesťanských shromáždění, jak jsme o tom mluvili pod bodem 1. Na rozdíl od Ježíšova očekávání poutě národů na Sión (Mat 8,11 /Q/; srov. Iz 11,10; Mich 4,1 aj.), tedy důsledně dostředivé misie, má křesťanská misie i odstředivý rozměr: „Jdouce, učte všechny národy...“ říká Ježíš svým žákům (Mt 24,19). Ale významná centra vznikají ve spádových oblastech, o nichž jsme mluvili. Přinejmenším apoštol Pavel se s tím spokojil a vsadil na přitažlivost, život a zázemí v domovních obcích, kde nově příchozí mohli navázat osobní kontakty a získat tam třeba i krátkodobé ubytování.

Základním prostředkem misie bylo pozvání založené na dlouhodobé vzájemné důvěře. V novozákonní době to bylo podepřeno i zkušeností, že kromě poměrně krátkých údobí pronásledování za vlády psychicky zvrhlých císařů (Caligula, Nero, Domitianus) nepřijímaly úřady anonymní udání a dobré sousedské vztahy byly proto alespoň částečnou ochranou zvoucích i zvaného před postihem.

Osobně pro mne už jako studenta bylo velkým překvapením, že o povinnosti každého křesťana vydávat vždycky a všem svědectví o Kristu před ostatními lidmi v listech apoštola Pavla nic nečteme. Ze synoptické tradice lze usoudit, že místem nesmlčitelného svědectví byly především výsledky v synagogách i před římskými úřady (Mk 13,9; 1Pt 3,15). Misijní silou bylo živé křesťanské společenství.

Jestliže za Ježíšova života byla pověření jeho žáků omezena na Izrael, platí apoštolské poslání v Mt 28,18–20 pro všechny národy. I v tomto případě je to věc apoštolů – nejen Dvanácti, ale i apoštolů v pozdějším smyslu slova – specialistů, event. učitelů – nositelů tradice a teologů, kteří cestovali od jedné křesťanské obce k druhé.

Základní strategie misie zůstala dostředivá: „Tak ať svítí vaše světlo před lidmi, aby viděli vaše dobré skutky a vzdali chválu vašemu Otci v nebesích.“ (Mt 5,16)

1.4. Sázka na řečtinu

Již jsem se zmínil o tom, že na konci první generace Ježíšových stoupenců byla jejich řeč již většinou řečtina. Mnozí znali ze synagogy hebrejsky a jejich rodná řeč byla aramejšтина (syrština), koptština, punština,

jazyky původních maloasijských kmenů a později samozřejmě latina ve všech svých různých dialektech. Valná většina vzdělaných lidí však mluvila a psala řecky, značná část nižších tříd a otroků řečtině rozuměla. Nejstarší doklady křesťanské literatury, počínaje 1. epístolou Tesaloničským, která vznikla na počátku padesátých let, jsou už psány řecky. Jen ústní tradice prozrazuje, že křesťané se původně modlili aramejsky *abba* – Otče. Ve stejné době byla patrně dostupná i řecká sbírka Ježíšových výroků a řecký papyrus *Egerton* s látkou blízkou evangelijním příběhům a výro- kům. Markovo evangelium bylo napsáno řecky nejpozději v první polovině let sedmdesátých. Pavel když se chystal do Říma a odtud do Hispánie, psal svůj list do Říma řecky. Chtěl v Římě získat kontakty na křesťany v Hispá- nii. Nenapadlo ho však, že by se měl naučit latinsky. Jako už jeho starší bratři ve víře z Antiochie pokládal řečtinu za příležitost spojit vznikající hnutí ekumenicky a poznamenat tak celou tehdejší kulturu.

Předčítání a kázání na text z Písma převzali křesťané ze synagogální bohoslužby, i když Písmo četli v řeckém překladu (LXX) a od začátku 2. století se stalo textem kázání i na křesťanské texty.

(O dvě stě let později přešlo západní křesťanství na latinu a posloužilo to jeho rozšíření po západořímské říši. Nevzdalo se jí však ani tehdy, když latinsky rozumělo jen pár vzdělců. Obrat k národním jazykům učinila až reformace a s dlouhým odstupem 2. vatikánský koncil. Společný jazyk v kontaktu mezi křesťany dnes do jisté míry nahradí angličtina, pro nejširší vrstvy je však dnes již dostupná možnost překladu a tlumočení, včetně téže Bible dostupné každému v jeho národním jazyku.)

1.5. Epístoly

Epístola, dopis, je zvláštní žánr. Je to osobní sdělení, které plnilo funkci dnešních SMS, zčásti i rozhlasu a televize. „V Tvém listu jsem viděl Tvou duši“, napsal Basileos Veliký (329–379) ve svém listu aristokratu Jovianovi. Epístoly jsou určeny jedné křesťanské obci (Tesalonika, Řím) nebo jejich skupině (Galácie, Korint a Achala), jedincům jen v době popavlovské, proto- že list Filemonovi je určen i křesťanské obci v jeho domě. I když však píše celému společenství, posílá apoštol Pavel jednotlivcům osobní pozdravy a vzkazy.

Přitom je epístola tím, že je zapsána, zásadně dostupná širšímu okruhu čtenářů. V Kol 4,16 máme doklad o praxi vzájemně si půjčovat listy psané s apoštolskou autoritou.

Kromě epístol apoštolů sehrály roli i dopisy posílané jednotlivými křes- ťany souvěrcům po celé říši. Pošta tehdy byla jen císařská a doručovala jen politické a vojenské depeše. Jinak se listy posílaly po spolehlivých oso-

bách, které cestovaly na místo, kde bydlel adresát, nebo někam, odkud tam cestovali další známí. Kvantitativní historiografie, která analyzovala dopisy zachované v Egyptě (Oxyrhynchos a jiná naleziště) zjistila, že ve sledovaném období od konce 1. století až do příchodu Arabů je procento dopisů psaných křesťany vyšší, než to odpovídá jejich odhadovanému podílu na celkové populaci země. Je možné, že se přímo inspirovali císařskou poštou, a je jisté, že dopisy sehrály významnou roli při ekumenickém propojení církve. Podmínku k tomu vytvořilo potlačení pirátství ve Středozemním moři již na začátku císařství, výstavba silnic a celkové posílení bezpečnosti na cestách.

2. Evangelium

Výklad o obsahu křesťanského zvěstování podáme zkráceně natolik, nakolik je to nutné k pochopení zásadní komunikační dynamiky toho, co křesťané věřili a šířili.

2.1. Dva rozměry křesťanské naděje

Ježíš zvěstoval království Boží jako horizont dějin i lidských životů. Byla to reálná sociální veličina. I když její příchod měl znamenat hluboký přelom, konec těchto dějin a začátek nového věku. Konec dějin byl spojen s posledním soudem, vítězstvím spravedlnosti. Ježíš očekával jeho příchod v blízké budoucnosti, relativizoval chrám a stal se nebezpečným pro tehdejší představitele judské samosprávy i římské úřady. Zemřel v pochybnostech a zklamání. Jen jeho vztah k Bohu jako Otci, jemuž se podle synoptické tradice se svým zklamáním svěřil, byl poutem, které ho spojovalo se zbytkem jeho naděje. To se ukázalo být poutem mnohem silnějším, než by se zdálo. Jeho působení po Velikonocích zesílilo, spojilo jeho žáky, přidali se noví, tuto novou zkušenost začali pokládat za začátek obecného vzkříšení k poslednímu soudu, jak to očekávala apokalyptická literatura té doby (Dan 12; 1Henoch 37–41; 1Ezd 7). Označili to jako vzkříšení nebo vyvýšení („nahore“ je klíčová pozice) a to jim umožnilo jedinou metaforou naznačit nový projekt světa. Dnes bychom řekli „dějin“. Ale antika pojem dějin jako celku neznala a Bible mluví spíš o „tomto věku“. Vzkříšení je pojato jako mimořádná skutečnost. Nezapadá však do kategorie zázraku jako mirákula – podívané. Nemluví se o žádných svědcích události vzkříšení, je nám přístupna jen skrze svědectví o těch, kterým se Ježíš po své popravě „dal vidět“ (*óftché*, 1K 15,3b–5). Jde tedy o skutečnost jiného řádu, v křesťanské teologii se v této souvislosti mluví již od druhého století o „zjevení“. Zjevení je v této souvislosti odlišné od apokalyptického odhalení

dramatického završení dějin. Jde spíš o jedinečnou událost, která se stala na určitém místě a v určitém čase dějin, ale domyšlena umožňuje pochopit celé dějiny z nového (Božího) hlediska a lze ji pochopit jako garanci konečné naděje.

Tímto způsobem svědectví apoštolů chápala křesťanská teologie již v první generaci. První důsledek, který z toho byl vyvozen, je nové pochopení Boha. Není to již jenom ten, „který (svůj lid) vyvedl ze země egyptské, z domu otroctví“ (Ex 20,2), ale ten, „který vzkřísil Ježíše z mrtvých“ (Ga 1,1; Ř 4,24; 1Pt 1,21), a odtud byl už jen krok k dalšímu kroku (generalizaci): Bůh Abrahamův je „Bůh, který křísí mrtvé“ (2Kor 1,9; srov. Sk 26,8; Žd 11,19). To neproblematizuje jedinečnost a „skutečnost“ nezpředměnitelné a nefotografovatelné události Ježíšova vzkříšení či vyvýšení, ale staví je to do nového světla: je to událost dějin a současně událost eschatologická, přesahující horizont našich dějin, přesněji řečeno – „zjevující“ uvnitř dějin jejich cíl. A ještě jinak řečeno: je to dějinné odhalení a záruka toho, že to, co reprezentoval Ježíš, má budoucnost, tu poslední budoucnost. Svědectví o vzkříšení Ježíše Nazaretského je tak „vzpomínka na budoucnost“.

Jde o zjevení, které odhaluje skutečnost „samozřejmější“, než je naše realita. Racionálnější. Ten, kdo vezme vážně svědectví o vzkříšení, které se svědka dotýká osobně, ten si zároveň uvědomí, že v dějinách, v nichž je tolik zla a tolikrát se předpovídal jejich konec („dál to už nejde“), musí působit i mocnější dobrá síla, která je za všemi velkými, ale málo nápadnými kroky k polidštění a k potlačení zla – odcizení (hříchu). To je síla kterou odhalil Ježíšův příběh, síla Boží. Tolikrát popíraná a zastíraná. Síla, která působí proti reálnému zlu skrze lidské subjekty.

Tato interpretace Ježíšova příběhu je tak ojedinělou a jedinečnou integrací dvou rozměrů lidské naděje:

- Smět žít tak, aby po nás něco zůstalo, aby dějiny, do nichž je náš život zasazen, měly svůj smysl, a

- ve smrti nejít do nicoty, nebýt jen nástrojem k dosažení něčeho jiného nad-lidského (a tím ne-lidského) – jako beztrždní společnost, konzum nebo splynutí s božským principem. To je sekulární interpretace vzkříšení. Cílem života a dějin je v Bibli společenství s Bohem předjímané v eucharistickém společenství, v němž Bůh zůstává Bohem a člověk se stává jeho protějškem, dospívá k poslání, k němuž byl stvořen, jinak řečeno: k němuž se tu na světě vyvinul.

Vzkříšením se všichni podílí na budoucím naplnění dějin. Všichni jsou si před Božím soudem rovni (hluboký základ demokracie). Křesťané z podstaty věci musí tuto naději přát druhým lidem, mají však velké privilegium – vědí to už nyní, i poslání – sdělit to druhým.

Základem úspěšnosti křesťanské misie bylo toto evangelium, které je základem integrované lidské naděje. Není to naděje běžně sdílená a odhalená (není zakodovaná v našem slovníku), a proto ji lze vyjádřit jen analogicky: mýtem nebo metaforou. V každém případě si této nepřímosti svého vyjádření musíme být vědomi. Jinak bychom zaměnili vnější tvar za obsah. Musíme hledat, co je společným jmenovatelem řeči o Ježíšově vyvýšení a o jeho vzkříšení – dvou tak různých lexémů. Jen s tímto vědomím v zádech můžeme účinně vyprávět biblické příběhy. To je „druhá reflektovaná naivita“.

2.2. Zpětná vazba

Nemusím snad příliš rozvíjet, že Ježíš Nazaretský, někdy nepřesně nazývaný „historický Ježíš“, hrál v křesťanství roli zpětné vazby, která bránila nekontrolovanému rozvíjení velikonoční tradice. Co neodpovídalo jejímu základnímu zaměření nebo mu dokonce odporovalo, nemohlo být dále rozvíjeno. Ne vždycky se církev tímto pravidlem řídila, ale dřív nebo později (zpoždění bylo v některých oblastech až několik set let) se to zatím vždycky prosadilo, protože to bylo zahrnuto v Bibli samotné (např. „Každé vnuknutí, které vede k vyznání, že Ježíš přišel v těle, je z Boha,“ 1J 4,1; „Slovo se stalo tělem [...] Boha nikdo nikdy neviděl, jednorozený Syn [...] nám o něm řekl /*exégésato*/“). Ježíš ve svém učení, ale i v celém svém dějinném příběhu je tak výkladem (exegezí) Boží povahy.

Přestože tradice o Ježíšově narození a dětství jsou v podstatě legendami a mnoho z Ježíšovské tradice bylo v ústní tradici i v literárním zpracování poznamenáno velikonoční zkušeností jeho stoupenců, je soubor dat i základních údajů o jeho učení dostačující k tomu, aby mohl být směrnicí pro orientaci a působení v dějinách. Mluvili jsme o učení o království Božím, o Ježíšovu vztahu k chudým a dalším bezbranným lidem a jejich skupinám (chudí, nemocní, ženy, děti, cizinci), o tom, jak relativizoval význam chrámu aj. Sepsání Markova evangelia, nejstaršího ze synoptických evangelií, bylo projevem vědomého příklonu k této normě v době, kdy vzpomínky na Ježíše začaly blednout a v novém prostředí, do něhož církev vstoupila především Pavlovým přičiněním, začaly být nedostupné. Historická kritika, počínání novověké a sekulární, má zároveň hluboce teologický smysl jako současným možnostem odpovídající a kvalifikovaný nástroj vzpomínky. Matoušovo evangelium to vyjádřilo programově tím, jak v jeho závěru vzkříšený Ježíš posílá své žáky získávat a křtít další žáky a učit je to, co učil on (Mt 28, 19). Jeho učení je v Matoušově evangeliu zahrnuto v pěti velkých řečech, z nichž prvním je Kázání na hoře (kap. 5–7). Fakt vzkříšení je potvrzením autenticity tohoto jeho učení a zdro-

jem síly pro jeho posly: „Já jsem s vámi po všechny dny až do skonání tohoto věku.“ (Mt 28,20) Bez zkušenosti velikonoční víry by Ježíšovo učení nepřežilo a nepřekročilo hranice Izraele, ale věčně jde skutečně o konkrétní životní praxi. Podobenství o posledním soudu z Mt 25,31–41 to říká jasně: dát najíst hladovým, ujmout se příchozích, ošatit chudé, navštívit „maličké“ (vnějšně bezvýznamné lidi) – na tom záleží. Ježíšovo vzkříšení je ujištěním, že tohle má budoucnost. Toto ujištění jsou křesťané okolnímu světu dlužni. Důsledky pro dnešek je poměrně snadné domyslet.

2.3. Dostředivá misie a křesťanské literární žánry

Mluvili jsme již o tom, že agitace nestála v popředí křesťanské misie. Agitace (*persuasio*) nebo propagace nejsou charakteristické pro žádný literární žánr nebo větší tradiční celek v rané křesťanské literatuře. Objevují se jen okrajově jako konkrétní povzbuzení nebo duchovní výzva v konkrétní situaci. Rozhodující žánr zpracovaných ústních tradic je zvěst (*kérygma*) a svědectví (*martyria*), u literárních textů výklad (epištoly) nebo vyprávění a učení (evangelia, Skutky apoštolů). Předpokládalo se, že pro svou odlišnost budou křesťané předmětem zájmu, a hlavní pozornost se soustřeďovala na to, aby prostředí, do něhož přijdou, nabídlo skutečný domov (oslovení „bratři“ bylo odrazem toho, co prožívali, ne programem). Při předčítání evangelií bylo pro nové příchozí přitažlivé, že literárními hrdiny vyprávění nebyli udatní hrdinové – bojovníci, ani lidé dokonalí, ale lidé jako oni sami: rybáři, sedláci, řemeslníci, celníci – lidé více dobří i více špatní, kteří někdy selhali jako Petr, když Ježíše zapřel, ale právě na tom, jak poznali své selhání, bylo cítit, že se stali součástí velkého dějinného pohybu, který vyvolal Ježíš Nazaretský a který se paradoxně rozeběhl za hranice židovství po jeho smrti. Tehdy poznali, že jeho smrt nebyla jeho koncem, že ve zcela specifickém smyslu přišla k dobru ostatním, takže lze mluvit o jeho působení jako vyvýšeného Pána jejich srdcí i myslí. Tím jsme zase u toho, o čem jsem mluvil na začátku – u srozumitelné interpretace toho, co ustavuje skupinovou identitu křesťanů. Jestliže na začátku byla řeč o interpretaci kognitivní, je nyní řeč o interpretaci prostřednictvím integrace nových lidí do otevřených alternativních sociálních struktur křesťanské obce i křesťanského domu.

(Přednáška na Filozofické fakultě Jihočeské university 22. 3. 2012; vyšlo, viz Bibliografie C 97)